

ژئوتوریسم

دریچه‌ای نو به سوی توسعه صنعت گردشگری ایران

دکتر مهران مقصودی

استادیار دانشکده جغرافیا - دانشگاه تهران

maghsoud@ut.ac.ir

بهرام نکویی صدری

دانشجوی کارشناسی ارشد ژئومورفولوژی

bahram_ns 288@ yahoo.com

چکیده

ژئوتوریسم به عنوان زیر شاخه‌هایی از توریسم طبیعت‌گرا (اکوتوریسم) در کنار دیگر زمینه‌های مربوط به گردشگری مانند گردشگری روستایی، فرهنگی و... زمینه بالقوه‌ای برای اشتغال عده‌کثیری از متخصصین وابسته رادار است. این صنعت می‌تواند نقش مؤثری در تحول اقتصادی کشور داشته باشد، به همین دلیل است که صنعت توریسم را مهم‌ترین صنعت جهان می‌دانند. البته تصور عده زیادی از متخصصین و غیرمتخصصین از صنعت توریسم، فقط توریسم تفریحی است و این بر خلاف دیدگاه‌های جدید مطرح شده در این زمینه در جهان است. در واقع امروزه در بسیاری موارد گردشگران جوامع پیشرفته به دنبال علم، فرهنگ و جاذبه‌های اکولوژیکی، ژئومورفولوژیکی و زمین‌شناسی می‌باشند. شایان ذکر است که در ایران این صنعت هنوز به خوبی شناخته نشده است و امکانات بالقوه ایران در این خصوص تاکنون مورد ارزیابی قرار نگرفته است. ایران با تنوع ساختارهای ژئومورفولوژیکی و زمین‌شناسی از تنوع بسیار وسیعی در این خصوص برخوردار بوده و عرصه‌های جدیدی در زمینه صنعت گردشگری کشور مطرح می‌نماید. با توجه به مطالب فوق شناسایی و بازار یابی پدیده‌های ژئوتوریسمی و اکوتوریسمی ایران، به منظور بهره‌برداری از این پتانسیل عظیم، امری اجتناب‌ناپذیر جلوه می‌نماید.

در این مقاله سعی شده تا ضمن بررسی مفاهیم و ابعاد ژئوتوریسم برخی ویژگی‌ها و جاذبه‌های کلی ژئوتوریسمی ایران بر شمرده شود.

واژگان کلیدی

توریسم، ژئوتوریسم، اکوتوریسم، ژئومورفولوژی، لندفرم.

مقدمه

واژه توریسم به معنای مسافرت کردن، جابجایی و حرکت به سوی اهداف مختلف به منظور تفریح، تفریح، سیاحت، زیارت، گذران اوقات فراغت، استراحت، آشنایی با سایر فرهنگها، بازدید از ابنیه تاریخی و باستان‌شناسی و... است. این حرکت خصیصه گردشگری و مداری بودن جهانگرد را می‌رساند، چون او به جایی باز می‌گردد که از آن جا حرکت کرده است. در جهان امروز جهانگردی به عنوان صنعتی شکوفا شناخته شده که قادر به ایجاد اشتغال بوده، اقتصادهای محلی را بارور می‌سازد و سطح زندگی را بالاتر می‌برد. امروزه گردشگری همان نقشی را ایفاء می‌کند که

انقلاب صنعتی در زمینه تحول اجتماعی ایفا نمود (بونی‌نسی ۱۳۱۰). به طور کلی اولین جهانگردان کسانی بوده‌اند که به قصد فتح کردن، مسافرت کردند اما در واقع قرن نوزدهم زمان تولد صنعت توریسم است. تورهایی که برای آشنا شدن شاه‌زاده‌ها و اشراف با فرهنگ و آداب و رسوم ملل در اروپا برگزار می‌شد شروع خوبی برای گسترش صنعت توریسم بود. در سال ۱۸۹۹ اولین سمینار بین‌المللی توریسم در لندن برگزار شد و در همان زمان برای اولین بار بود که در زبان انگلیسی، واژه توریست، در کتابی به نام خاطرات یک تور از استندال چاپ گردید. امروزه جنبه نوینی از صنعت توریسم در حال شکوفایی است که ژئوتوریسم نام دارد. کشور ما با توجه به دارا بودن متنوع‌ترین لندفرم‌هایی که در نقاط مختلف کشور یافت می‌شوند و همچنین پدیده‌های زمین‌شناسی بدیع می‌تواند جاذب بسیاری از توریست‌های علمی، ماجراجو و سایر توریست‌های جهان باشد. این در حالی است که هنوز این جاذبه‌ها به خوبی شناخته نشده است و ظرفیت بالقوه آن‌ها برای گسترش صنعت توریسم مورد ارزیابی قرار نگرفته است.

ژئوتوریسم و اکوتوریسم، دیدگاه‌های نو در صنعت جهانگردی

یکی از اصطلاحات رایج امروزی، توریسم طبیعت‌گراست. تعریف جامعی از صنعت ژئوتوریسم به طور مستقل در دائرةالمعارف‌های جهان در دسترس نیست. در توریسم طبیعت‌گرا به نظر والتین (۱۹۹۲)، از فضاهای طبیعی و دست‌نخورده به منظور تماشای مناظر، چشم‌اندازها، گیاهان و جانوران بازدید می‌شود. در چنین بازدیدهایی عکاسی و راهپیمایی به قصد تفریح و غنای علمی و فرهنگی و ماجراجویی از جمله فعالیت‌های گردشگران محسوب می‌شود. بنا به تعریف دائرةالمعارف و بستر، اکوتوریسم، مسافرت گردشگر به نواحی طبیعی که دارای جاذبه‌های اکولوژیکی است می‌باشد. در این سفرها گردشگر تحت هدایت و راهنمایی و به قصد مشاهده چشم‌اندازهای طبیعی، حیات وحش و آشنایی با محیط طبیعی به سفر می‌رود. بنابراین اگر یک اکوتوریست به دنبال اکوسیستم و جاذبه‌های شناختی آن است یک ژئوتوریست نیز به دنبال مشاهده جاذبه‌های زمین‌شناسی، ژئومورفولوژی و حتی موزه‌های معدنی در کشور مقصد است (نکویی صدری، ۱۳۸۴). همچنین می‌توان ژئوتوریست را در قالب توریسم اکتشافی، تجربی، ماجراجو و تحقیقی نیز طبقه‌بندی نمود (استنتاج

از رده بندی کوهن از تیپولوژی نقش‌های جهانگردی ۱۹۹۷ و طبقه بندی پرزکلاوسکی (۱۹۹۳)، در طبقه بندی کلاسیک جهانگردی نیز که با هدف شناخت انجام می‌گیرد، می‌توان ژئوتوریسم را در زمرهٔ توریسم آموزشی نیز جای داد. جا دارد به تعبیر داوینگ و نیوسام (۲۰۰۶) در مورد تعریف ژئوتوریسم اشاره شود: «ژئوتوریسم با پیشوند زمین، مربوط به ژئومورفولوژی، چشم‌اندازهای طبیعی و اشکال موجود سطح زمین: فسیلها، سنگها و کانی‌ها است و همراه با آن، بر درک فرایندهای بوجود آورنده و در حال شکل‌دهی به چنین عارضه‌هایی تأکید دارد. گردشگری مربوط به ژئوتوریسم نیز شامل بازدید از مکان‌های دارای لند فرمهای ویژه، زمین‌شناسی خاص به منظور تفریح، تفرج و احساس حیرت و شگفتی از تماشا و درک آن‌ها و در نهایت فراگیری و آموزش از طبیعت است».

ژئوتوریسم و اکوتوریسم، تغییر دیدگاه‌ها در صنعت جهانگردی

امروزه جهانگردی به معنای تعطیلات نیست و مقصود از آن تنها آرامش اعصاب و تفریح و نفی کامل دنیای کار نمی‌باشد. بلکه جهانگردی شکل مثبتی از گذران اوقات فراغت است که می‌تواند به شکل لذت بردن از جاذبه‌های طبیعی و محیطی باشد که بر روی آن زندگی می‌کنیم. لورن زتی (۱۹۹۵) اظهار می‌دارد که «با مسافرت کردن از دنیا چیز یاد می‌گیریم و خودمان را می‌شناسیم» در جهان امروزی صنعت جهانگردی از فرمول توریستی، آفتاب، ماسه و دریا که از قرن ۱۸ به بعد در اروپا متداول شد، دور شده و به طرف تعطیلات هدفمند و مسافرتی که نیازهای استراحتی و ذهنی را با هم داشته باشد، حرکت می‌نماید.

در واقع اکنون جهانگردی فرهنگی، قومی، هنری، طبیعت‌گرا و... اشکال جدید تمایلات جهانگردان در جهان است. جهانگرد مکتشف علاقمند به مسافرت ماجراجویانه، تمایل به ایجاد تعادل بین بررسی و تحقیق و یک نوع ساختار و برنامه ریزی مسافرتی دارد، در غربت مکان غرق می‌شود، به طبیعت توجه نشان می‌دهد و می‌تواند حتی خطرات احتمالی بازدید را در شناخت پدیده‌ها، تحمل نماید. اکوتوریست در جستجوی نوآوری و یافتن چیزهای جدید بر می‌آید. در این بین ژئوتوریست‌ها نیز به دنبال جاذبه‌ها و چشم‌اندازهایی هستند که لند فرمها و ویژگی‌های ژئومورفولوژیکی و زمین‌شناسی از جمله آن‌ها هستند. تغییر دیدگاه‌های جهانگردی ارتباط مستقیم با تغییر دیدگاه کشورهای پیشرفته نیز دارد، توریسم جدید که با فرامردن شدن دنیا همراه است روی انتخاب‌های فردی تکیه دارد و جای را برای مسافر تربیت شده باز می‌کند، به مسافر با نگاه تحسین‌آمیز که عاشق چیزهای حقیقی و طبیعی است می‌نگرد. امروزه جهانگردی با کسب دانش، بسیار به هم نزدیک شده است و مثل سابق فقط لذت بردن و به معنای دور بودن هر چه بیشتر از مکان کار نیست. بنابراین جهانگردی به معنای کسب دانش نیز است. اوری (۱۹۹۰) می‌گوید «گذر از اجتماع مدرن به فرامدرن باعث تکامل تجربه‌های توریستی آن جوامع می‌گردد» این جمله از ایشان ما را به طرح راهکارهایی در بازاریابی ژئوتوریسمی رهنمون می‌سازد.

ایران بستری مناسب برای ژئوتوریسم

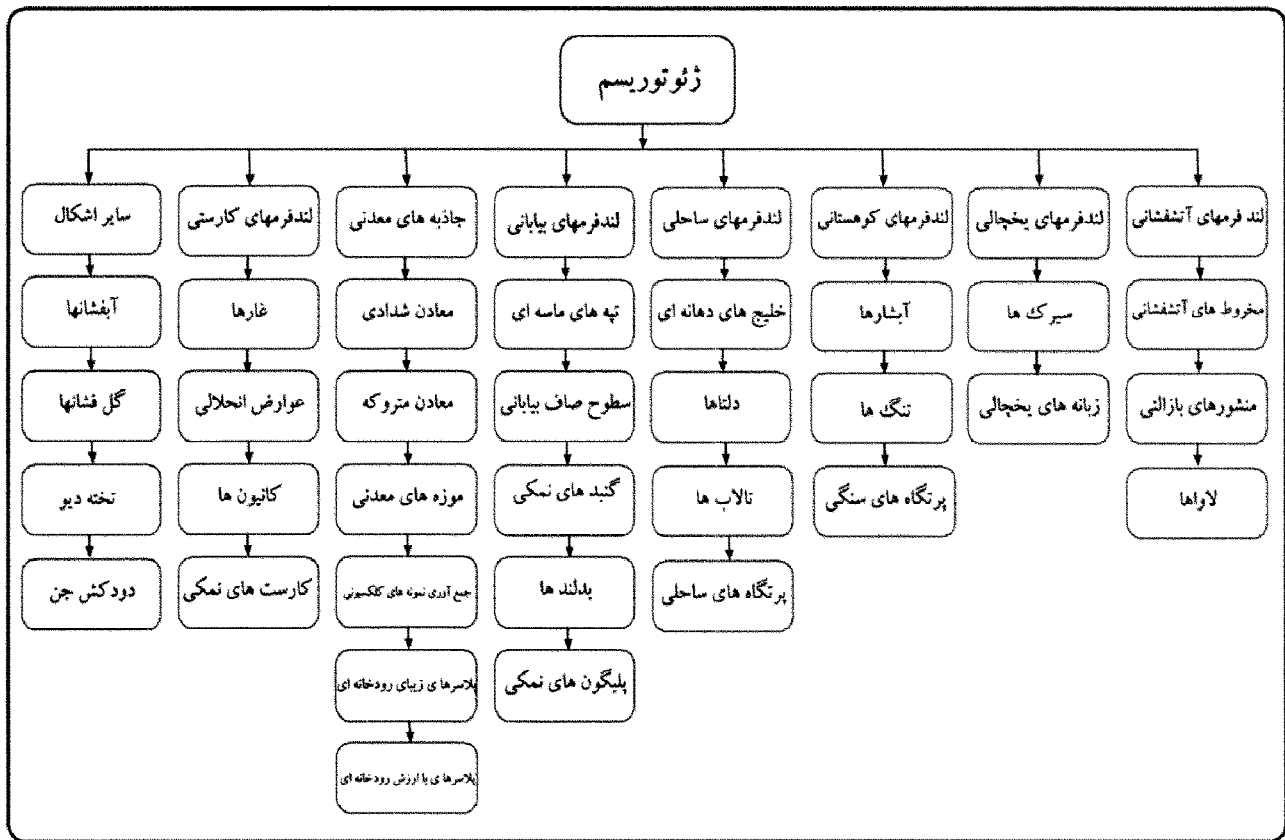
ژئوتوریست به دنبال مشاهدهٔ جاذبه‌های زمین است. این جاذبه‌ها از گنبد‌های نمکی کویر بزرگ ایران گرفته تا منشورهای بازالتی ماکو و اطراف کرمان و دماوند و حتی پیلولاواهای حومه لاهیجان با گل فشان‌های پایکوه‌های مکران یا سنگ‌های فرسایش یافته به شکل مشت دست انسان در دریاچه ارومیه یا آثار دیدنی فرسایش بادی حواشی بیابان لوت و هزاران هزار شاهد و نمونه از جاذبه‌های مختلف زمین‌شناسی و ژئومورفولوژی و حتی معدنی را نیز شامل می‌شود. در مورد اخیر ذکر عملکرد کشور ایالات متحده در ارتباط با توریست معادن متروکه، مربوط به پلاسره‌های رودخانه‌ای طلا دار بخشی از شمال آمریکا جالب است. در مناطق فوق‌الذکر در آمد ناشی از اخذ ورودیه و اجارهٔ کمپینگ و کرایه وسایل و تست‌های طلا شویی برای استحصال اتفاقی ذرات طلا به همراه ماهیگیری خانواده‌ها در آخر هفته در محدودهٔ طلا دار پلاسری رودخانه، بیش از درآمد جداسازی آن با روش‌های معدنکاری از رسوبات رودخانه‌ای است. بنابراین معادن بعد از طی منحنی دوران اوج و افول اقتصادی خود در زمانی که استخراج آن مقرون به صرفه نباشد، می‌تواند به صورت موزه معدنی، آموزشی، تحقیقی، توریستی در آید و حتی بعد از اتمام دوره استخراج، جاده‌های دسترسی به نواحی بکر می‌تواند تغییر کاربری یافته و به عنوان سرمایه‌های ملی و محلی برای جاذبه‌های اکوتوریستی و ژئوتوریستی بهره‌بردار شود. جاذبه‌های ژئوتوریستی ایران از چنان وسعت و تنوع برخوردار است که با برنامه‌ریزی و شناخت آن امکان جلب گردشگر از نقاط مختلف جهان وجود خواهد داشت. برخی از جاذبه‌های توریستی ایران در نگاره ۱ به تفکیک لندفرم‌های عمده ارائه شده است.

منافع صنعت اکوتوریسم و ژئوتوریسم

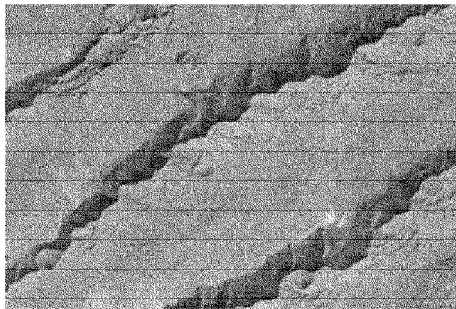
اشتغال، حمایت از محیط زیست، درمان افسردگی، جلوگیری از تخریب جاذبه‌های بوم‌شناختی و زمین‌شناختی از جمله منافع اکوتوریسم و ژئوتوریسم است که به توضیح آن می‌پردازیم:

صنعت توریسم می‌تواند منافع اقتصادی، اکولوژیکی، فرهنگی و اجتماعی را با خود به همراه آورد زیرا سطوح اشتغال و زندگانی را بالا برده و دارای پتانسیلی برای بازیافت و ترمیم تمام بخش‌های جامعه است. این امر می‌تواند اشتغال طیف گسترده‌ای از دانش‌آموختگان و متخصصین رشته‌های مختلف اعم از، ژئومورفولوگ‌ها، زمین‌شناسان، مهندسی معدن، مهندسی محیط زیست، آرشیوتکت‌ها، گیاه‌شناسان و جانورشناسان و... را در قالب راهنمایان طبیعت‌گردی در برگیرد، که در کنار آن هتلداری، رستوران‌ها، آژانس‌های مسافرتی، صنایع دستی و فرش و سوغات محلی و در حالت کلی بر اقتصاد روستائیان تأثیر گذار خواهد بود.

اکوتوریسم و ژئوتوریسم نوعی از جهانگردی است که باعث خرابی محیط زیست نمی‌شود. از لحاظ اکولوژی همگرا و از موارد منفی یک رشد توریستی، احتراز می‌کند، این جهانگردی امروزه در جهان به جهانگردی «جایگزین» معروف است که یک جهانگردی پیش‌بینی شده و انتخابی است و حس زیبایی‌شناختی و قابلیت‌های روشنفکری را تقویت می‌کند.

نگاره ۱: برخی از جاذبه های ژئوتوریستی ایران

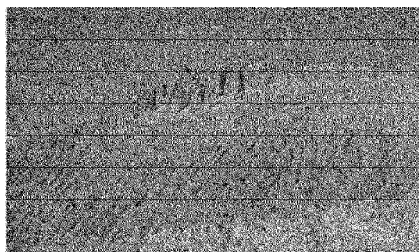
نگاره ۴: تصویر ماهواره ای هرم های ماسه ای دشت لوت

نگاره ۳: نمونه ای از تخت دیو

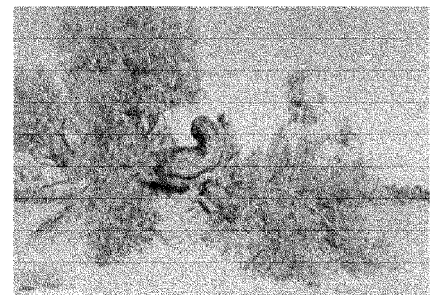
نگاره ۲: پلیگون های نمکی در پلایاهای کشور

نگاره ۷: نمونه ای از بدلند های موجود در نزدیکی گرمسار

نگاره ۶: روستای کندوان که در دل لاهارهای ناشی از آتشفشان سهند ایجاد شده است

نگاره ۵: یک نمونه نمکای موجود در ریگزارهای ایران

۳- بونی فیس، پریسلا، مدیریت گردشگری فرهنگی، ترجمه محمود عبدالله زاده تهران، چاپ اول، دفتر پژوهش‌های فرهنگی
۴- زمردیان، محمد جعفر، ۱۳۷۸، زیر ساخت‌های ژئومورفولوژیکی اکوتوریسم در ایران، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ایی، شماره ۱، مشهد، انتشارات دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

۵- صابری، عطیه سادات، ۱۳۸۴، گردشگری در مناطق بیابانی ایران، نشریه سپهر، شماره ۵۴

تهران، سازمان جغرافیایی

۶- گولیمو، گولتا، ۱۳۸۴، روانشناسی توریستی، ترجمه دکتر محمد حسن افضلی نژاد، تهران انتشارات پرهام.

۷- مقصودی، مهران، عماد الدین، سمیه، ۱۳۸۶، ارزیابی ویژگی‌های ژئوتوریسمی لندفرم‌های نواحی بیابانی با تأکید بر دشت لوت، فصل نامه مدیریت جهانگردی، ش ۶، دانشگاه علامه طباطبائی

۸- مقصودی، مهران، ۱۳۸۴، بررسی نقش و جاذبه لندفرم‌های مناطق کویری و بیابانی در توسعه صنعت گردشگری کشور، مجموعه مقالات همایش ظرفیت‌های اقتصاد ایران با تأکید بر وضعیت گردشگری ایران در بستر جهانی شدن

۹- نکویی صدر، بهرام، ۱۳۸۴، ژئوتوریسم صنعت بدون دود (کش)، فصل نامه ژئوماین، سازمان نظام مهندسی معدن استان آذربایجان شرقی، سال اول، شماره دوم، صص ۴۶-۴۳

10- Cohen E, 1974, Who is a Tourist? A Conceptual Clarification. Sociological Review, 22

11- Cooke R, Warren A, Goudie A, 1993, Desert Geomorphology, London, UCL

12- Donj. E Asterbrook, 1999, Surface Proesses and Landforms, USA, Prentice hall

13- Dowling. K.R., Newsome , D., "Geotourism", Elsevier 2006

14- Hall, C. Michael, Page, Stephen J, 2002, The Geography of Tourism and Recreation, USA, Routledge

15- Http:// www.gsi.ir

16- Pearce P.L, 1993, Fundamental of Tourist Motivation, Tourism Research, Routledge, London,

17- Ulrich R. S, 1979, Visual Landscapes and psychological well-being, Landscape Research, 4

18- Valentine P, 1992, Nature - Based Tourism, Belhaven Press, London

19- Webster Dictionary, 2002

نگاره ۸: نمونه‌ای دیگر از پلیگون‌های نمکی

اول ریچ در (۱۹۷۹) نشان داد که «انسان‌های عصبی و افسرده بعد از مشاهده تصاویری از طبیعت، احساس بسیار بهتری می‌کنند تا از مناظر شهری». بنابراین اکوتوریسم و ژئوتوریسم هم برای جهانگردی و هم برای کارکنان این بخش اقتصادی و هم برای مردم داخل کشور منافع مادی و معنوی بسیاری می‌تواند داشته باشد.

همچنین از طریق توجه به صنعت طبیعت گردی می‌توان از سرمایه‌های ملی ژئوتوریسمی که در حال حاضر از توجه بی نصیب است، حفاظت نمود. بدین ترتیب با ایجاد سایت ژئوتوریستی و با اخذ ورودیه، هم از آن محافظت و هم باعث اشتغال زایی شد.

این صنعت به حفظ و بقای پارکها و فضاهای طبیعی کمک نموده و از آن‌ها حمایت می‌کند و به افراد محلی فرصت می‌دهد هر چه بیشتر در مورد منطقه خود اطلاعات کسب نماید و به حفظ و نگهداری آن کمک کنند.

نتیجه گیری

صنعت ژئوتوریسم به عنوان یکی از زیر شاخه‌های اکوتوریسم دارای قابلیت‌هایی است که در صورت شناسانه شدن، تبدیل به محصولی می‌شود که مشتری خود به سراغ آن می‌آید. برای توسعه بازار اکوتوریسم و ژئوتوریسم، شناسایی جاذبه‌های مختلف ژئوتوریستی از جمله نواحی بیابانی، ساحلی، آتشفشانی، یخچالی، کوهستانی، کارستی از ضروریات بوده و توسعه آن نیاز به برنامه ریزی و صرف هزینه بسیار دارد که در نهایت منجر به توسعه اکوتوریسم ایران خواهد شد.

شایسته است مکان‌های مناسب در این زمینه شناسایی شده و بعد از تشکیل پایگاه داده‌ها و ایجاد مناطق حفاظت شده طبیعت گردی، تبلیغ گسترده‌ای از طریق دولت در جهت ایجاد اشتغال و توسعه در صنعت توریسم اقدام نمایند.

منابع و مآخذ

- ۱- احمدی، حسن، ۱۳۶۷، ژئومورفولوژی کاربردی، بیابان، فرسایش بادی، تهران، دانشگاه تهران
- ۲- اهلرز، اکارت، ۱۳۶۵، مبانی یک کشورشناسی جغرافیایی، ترجمه رهنمایی، محمد تقی، تهران، سحاب